

نقد و معرفی کتاب

روضة الانوار عباسی در اخلاق و شیوه کشورداری

محمد روشن

تدوین و تبویب شیوه‌های جهان داری بذل اهتمام کرده‌اند فراموش ناشدنی است، بویژه اثر ارجمند و پیشگامانه ابن خلدون را در مقدمه نادیده نمی‌توان انگاشت، در عین حال آنکه خلیفگان عباسی بویژه باگشایش «بیت الحکمة» خود تنها در شورهای ادبی و کلامی قطعاً محدود نبوده است. در اینجا اشاره‌ای کنم که واژه «اندیشمندان» در اثری تا بدین پایه تحقیقی که نشان از اهتمام مصحح دارد در برابر واژه بی‌زبان و گویای «متفکران» با افزونی «ان» جمع خود چنین پرهیزی را مجاز می‌دارد. تفکرات ابونصر فارابی در اثر نامدار خود «مدینه فاضله» خود ناظر به اهتمامهایی است که حکیمان و سیاست پیشگان روزگاران والای اسلامی همواره در این مباحث صاحب آرای بدیع و با بدهات بوده‌اند.

اشاره به «مفاهیم و آرای سیاسی (نه آراء سیاسی) این گروه از طریق آثار ادبی...» نادیده انگاشتن تساهلی است که بدین نکته‌ها باید مبذول گردد. در متن شناسی، البته «سیرالملوک» نظام الملک اثری شاید ادبی اطلاق گردد- بناروا- و یا «تاریخ» تلقی کردن تاریخ بیهقی و نمونه‌های بسیار دیگر از این دست، بیشتر ناشی از کتابشناسی متداول امروزی ناشی می‌شود، به طوری که باید گفت شایسته‌تر آنست که در بر شمردن چنین آثاری بدینگونه محصور در طبقه بندی کتابشناسی ما را در این تنگناها نباید گرفتار سازد.

سخن شایسته‌ای است که «... طراحی بنیاد این جریان در جهان تفکر سیاسی اسلامی به دست ایرانیان صورت پذیرفت» -

مصحح در مقدمه خود بحثی در آیین کشورداری در «اجتماعات انسانی» را مطرح می‌سازد و جای به جای از آگاهان به مسایل اجتماعی از «پیوستگی دیانت و سیاست در اسلام» سخن می‌گوید و باز می‌نماید که «محمد - صلی الله علیه و آله و سلم - هم زمان دین و دولت را با هم بنیاد نهاد» و از آرای «شریعتمداران و فقیهان مذاهب اسلامی» پس از گسترش فتوحات اسلامی بر «پایه نظریه‌های یونانی و ایرانی ساسانی» یاد می‌کند، و بدرستی اذعان می‌دارد که: «سیاست دینی که ترسیم می‌شود مواد خام آن را آیات قرآن، احادیث و سنن پیامبر صلعم، و معصومین - نزد شیعه و سیره صحابه صدر اسلام» تشکیل می‌دهد. و سرانجام بدین نتیجه می‌رسد که «تکمله

بحث شیعه راجع به امامت، همانا توجیه مقام علما یا مجتهدین در جامعه اسلامی در غیاب ائمه (ع) است.»

دانسته نیست که چگونه مصحح در مقدمه خود به صراحت بدین نکته می‌رسد که: «بزرگترین نظریه پرداز سیاسی اهل سنت از گروه فقیهان و شریعتمداران، ابوالحسن علی بن محمد ماوردی، متولد سال ۳۶۰ و متوفی به سال ۴۵۰ ه.ق است، که خود سیاستمدار و فقیه بوده و سمت قاضی القضاتی داشته است.» البته ماوردی از شخصیت‌های بزرگ اسلامی در اندیشه سیاسی اسلام است، ولی حصر انبوه فقیهان «که درست برابری است برای دانشمندان علی الاطلاق» اندکی گزافه گون است. رجال و متفکران اندیشه سیاسی که از نخستین سالهای زمامداری خلیفگان در

روضة الانوار عباسی

(در اخلاق و شیوه کشورداری)

تألیف

محمد بن محمد بن عباسی
درگذشته ۱۰۹۰ ه.ق

مقدمه تصحیح و ترمیم

ایمان پیکیری اردبیلی

روضة الانوار عباسی
در اخلاق و شیوه کشورداری
ملا محمد باقر سبزواری

مقدمه، تصحیح و تحقیق: اسماعیل چنگیزی اردبیلی
دفتر نشر میراث مکتوب

ص ۲۷ مقدمه - در پی گذاشتن میراثهای مُلک داری در طول دوسه هزار ساله تاریخ ایران طبعاً برخوردار از اندیشه مدنی و حکومتگری زمانی بلند است که در سلسله‌های گوناگون حاکمان سرمشقی ارزنده ارائه می‌دهد که حتی رفع شبهه‌های ناموزون درین مواریت چندان نیست که راه بر آموزه‌های نوین را مسدود سازد.

بیرون از آثاری که در صفحه ۲۹ مقدمه بر شمرده می‌شود، آیین‌نامه‌ها و کارنامکهای تاریخی ایران که از همان سرآغاز حکومت تازیان نمونه وارهای چندان ارزنده‌ای بود که اهتمام بسیاری از ناقلان و مترجمان را برانگیخت. و این استنتاج مقدمه نویسنده: «... که

نویسندگان این گونه آثار تلاش کرده اند راه و رسم فرمانروایی و شیوه حفظ قدرت سیاسی را نشان دهند» - ص ۲۹ - به حسن بهره گیری از آن الگوها در صفحات پسین مقدمه در ص ۳۳ و پس از آن می‌انجامد.

مولی محمد باقر بن محمد مؤمن خراسانی سبزواری که خود را «شریف سبزواری» نیز می‌خواند تداوم بخشنده آثار و مضامین طرح شده به سالهای بلند «سیاست نامه‌ها» به تعبیر متداول امروزی است، بویژه که وی بر اثر داناییها و درایت خود شاغل مشاغل «شیخ الاسلامی» نیز می‌شود، و البته اذعان او به شاگردی مجلسی اول و شیخ بهایی و روایت گری از سید حسین بن حیدر عاملی گویای صلاحیتهای او در امور حکومتگری است که رافع مجادلات آیینی و خودمحوریهای دینی می‌گردد.

راست آن است که با وجود تمام مجادلات در امر به پای داشتن «نماز جمعه» که آن را از واجبات عینی بر شمرده است همواره از مشغله‌های ذهنی حاکمان روزگار بوده است، و نگرشی به کتابشناسیهای عصری می‌تواند نمودار این فریضه شمردن نماز جمعه در اعصاری باشد که شیعیان - با همه ستیزه‌های خود محوریهای عثمانیان - بدان اهتمام می‌ورزیده‌اند.

روضه‌الانوار بحق در شمار کتابهای ارجمند و خواندنی روزگاری است که عموماً در ستیز و آویز مشغله‌های سیاسی و نبردهای ناشی از چیرگی جستن بر دشمن انحصار طلب به جای مانده است.

تصویر صفحه اول نسخه اصل روضه الانوار عباسی

کتاب در یک مقدمه و دو قسم ترتیب یافته است. مقدمه به مباحث نظری سیاست اختصاص دارد که از اثبات نیازهای مادی انسان و فایده و ضرورت تشکیل اجتماع و سپس احکام و مقررات نتیجه می‌گیرد که آدمیان در زندگی کردن به پادشاهان نیازمندند... موضوع قسم اول که در حقیقت به منزله مقدمه‌ای برای قسم دوم است، براساس سنت دیرین به اخلاق اختصاص دارد... در این قسمت آنچه که موجب رستگاری پادشاه و ثواب و رفع درجات و نجات از عذاب و انتقام الهی است و در عین حال موجب انتظام امور ملک و دوام ایام سلطنت است و مهمل گذاری آن موجب اختلال امور ملک است بیان می‌شود.

مباحث قسم دوم و پایانی کتاب به سیاست و یا به اصطلاح «سیاست مدن» مختص است و از قواعدی که برگرفته از تحقیقات حکمای پیشین در باب سلطنت و ملکداری و حفظ و ضبط آن است به همراه آداب سلوک پادشاه با هر یک از طبقات اجتماعی و خاصه دانشمندان و خدم و اتباع درباری و ایضاً در کیفیت سلوک درباریان نسبت به پادشاه سخن می‌رود. این قسمت با نقل عهدنامه حضرت علی - علیه السلام - خطاب به مالک اشتر به انجام می‌رسد. ص ۳۹-۴۰ مقدمه.

آثاری جزء منابع کار سبزواری بوده‌اند که به دلیل آسیبهای زمانه اینک در دست نیستند. سبزواری صفحاتی چند از این نوشته‌ها را در اختیار ما قرار می‌دهد که در زمره بهترین نمونه‌های نثر ادبی زبان فارسی به شمار می‌روند؛ همچنین بخشهای از میان رفته برخی کتب مانند «تاریخ الوزراء و الکتاب را در روضه‌الانوار می‌توان یافت...» - ص ۴۱ مقدمه.

نثر کتاب ساده و رسا و گویا است. از ترکیبات اضافی و تتابع صفات و رعایت تذکیر و تأنیث در مطابقت اسمها و صفتها پیراسته است. در ترجمه آیه‌ها، روان و گویا معنی آن را ارائه می‌دهد. گاه گاه نمونه‌هایی اندک از تطابق اسم و صفت دیده می‌شود: چون: «بینات و معجزات قاطعه» ص ۶۵، «مقاصد مذکوره» ص ۵۹۰. پاره‌ای جایها که به نقل قولی از امامان و بزرگان می‌پردازد، نشانه‌هایی از زبان ترجمه مشهود می‌افتد - ص ۱۲۶ - نقل از امام محمد باقر (ع)،

قید «بدرستی» را مکرر باز می‌یابیم و تقدم صفت در جمله‌ها. - ص ۱۲۷، با اینهمه چنانکه گفتم نثر کتاب خالی از تعقیدات است: «اکبر کبایر شرک به خدا است، و بعد از آن مایوس بودن از روح خدا است، و بعد از آن امن از مکر خدا است، و از آن جمله عقوق والدین است و کشتن نفس است - که خدا حرام گردانیده، الّا به حق - و قذف محصنه، و خوردن مال یتیم، و فرار از معركة جهاد و خوردن سود، و سحر، و زنا و یمین غموس - ص ۱۵۵. از شایستگیهای کتاب نقلهایی است از آثار گذشتگان و داستانهایی از متنهای کهن چون تاریخ بیهقی و سیر الملوک خواجه نظام الملک، مقامات ابونصر مشکان و مقامات حمیدی و... در نقل بیتهایی به شاهد و تکمیل عبارتها، اشعاری مناسب بر می‌گزیند؛ و منابع منقول را ناگفته باز می‌گذارد. مصحح جای جای آثار برگرفته

از پیشینیان را معرفی می‌کند. مؤلف کتاب نیز کتاب دیده و کتابخوان است و دانشوران پیشین را باز می‌شناسد و بدرستی تفرقه می‌کند: «از کتاب مناقب الاطبا منقول است که حنین بن اسحاق که از مشاهیر اطبا و ناقلان کتب فلسفه است - ص ۶۶۴ - که اشارتی درست به مترجم بودن حنین بن اسحاق دارد. در معنی پاره‌ای واژه‌ها عنایتی بیشتر باید مبذول می‌گشت، از جمله: فرمان داد که پیوسته در شیلان حاضر گردد، - ص ۶۶۸ - معنی شیلان را باید به وجهی در خور توضیح می‌دادند و نیز همانندان آن را. کوشش مصحح در ارائه متنی گویا از سده ۱۰ و ۱۱ ستودنی است. به امید برخورداری از آثار دیگر ایشان. والعاقبة للمتقين.

تازه‌های
نشر

میراث اسلامی ایران که از سوی کتابخانه مرحوم آیت الله العظمی مرعشی نجفی و به کوشش استاد رسول جعفریان انتشار می‌یافت و ویژه تحقیق و نشر برخی رسائل قدیم و متون دیرسال فارسی و عربی و فهارس مخطوطات بود، با نشر دفتر دهم به کار خود پایان داد. این دفتر در برگیرنده فهرست کامل دفاتر دهگانه نیز هست. کتابخانه پیش گفته، آهنگ آن دارد که از این پس، نشر چنین رسائل و نگارشهایی را ضمن یادنامه مرحوم آیت الله العظمی مرعشی، پی گیرد.

گفتنی است که دفترهای یکم و دوم این یادنامه در آستانه انتشار است. مزید توفیق کوشندگان بدین فعالیت‌های سودمند فرهنگی، خاصه استاد حاجت الاسلام و المسلمین دکتر سید محمود مرعشی را از حضرت باری - سبحانه و تعالی - خواستاریم.

میراث اسلامی ایران (دفتر دهم)

رسول جعفریان

قم: کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی

۱۳۷۸ ش ۱۴۱۹ ق.